

Anna Kuśmirek, *Balaam i jego wyrocznie (Lb 22–24) w tradycji targumicznej* (Warszawa: Oficyna Wydawnicza „Vocatio”, 2011). Ss. 533. PLN 65.
ISBN 978-83-7492-193-0

KS. MIROSŁAW S. WRÓBEL

Instytut Nauk Biblijnych, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
adres: Aleje Racławickie 14, 20-950 Lublin; e-mail: miwrobel@kul.pl

Książka Anny Kuśmirek pt. *Balaam i jego wyrocznie (Lb 22–24) w tradycji targumicznej* stanowi jej rozprawę habilitacyjną. Autorka przedstawia analizę tekstu Biblii Hebrajskiej (Lb 22–24) ukazującego postać pogańskiego proroka Balaama oraz interpretacje tego tekstu w trzech przekładach aramejskich: w Targumie Neofiti (TgN), Targumie Pseudo-Jonatana (TgPsJ) i Targumie Onkelosa (TgO). Celem tej pozycji jest ukazanie tego, w jaki sposób tradycja targumiczna wykorzystuje tekst biblijny i dostosowuje go do aktualnych potrzeb wspólnoty i nowych koncepcji teologicznych, dzięki czemu zostaje zwrócona uwaga na relację między tekstem biblijnym (Lb 22–24) i jego trzema przekładami targumicznymi. Stosowana w pracy metoda lingwistyczna analizy porównawczej ma na celu wskazanie związków tekstu i jego przekładów, jak również tekstu i jego interpretacji za pośrednictwem przekładów. Podejście lingwistyczne pozwala lepiej ukazać naturę starożytnych przekładów biblijnych i wczesne etapy interpretacji biblijnej. Autorka wykorzystuje w swoich badaniach także metody historyczno-krytyczne, ze szczególnym uwzględnieniem analizy semantycznej, oraz metody synchroniczne, zwracające uwagę na struktury poszczególnych wersetów. Badania te w wielu punktach mają charakter pionierski, gdyż w literaturze polskiej i światowej brakuje systematycznych i całościowych studiów nad narracją i poetyckimi wyroczniami Balaama w wersjach targumicznych (Lb 22–24). Na gruncie polskim tematyka ta stanowi swoistą *terra incognita*, o czym świadczyć może fakt, że nie mamy do tej pory całościowych przekładów na język polski najważniejszych wersji targumicznych do Pięcioksięgu. W ten sposób bogaty materiał dotyczący natury i znaczenia przekładów targumicznych oraz ich wpływu na teksty Starego i Nowego Testamentu dostępny jest wciąż tylko dla wąskiego grona specjalistów. Tym większego znaczenia nabiera książka Anny Kuśmirek, która na wybranym tekście ukazuje narzędzia literackie i retoryczne używane przez targumistów. Z badań tych wyraźnie

wynika, że przekład jest swoistym komentarzem uwzględniającym sytuację konkretnych uwarunkowań historycznych, socjologicznych i religijnych.

Niniejsza rozprawa złożona jest z trzech części. Pierwszą stanowią zagadnienia wprowadzające, w których autorka uwzględnia główne nurty badań związanych z interpretacją narracji i osoby Balaama w Lb 22–24 oraz *status quaestionis* studiów nad targumami do Pięcioksięgu. W części tej A. Kuśmirek skupia swoją uwagę na charakterystyce wykorzystanych targumów, ich języku i technikach translacyjnych. Część druga obejmuje tekst, przekład i komentarz w postaci analizy filologiczno-porównawczej. Autorka dokonuje tu porównania tekstu masoreckiego Lb 22–24 z odpowiadającymi mu przekładami targumicznymi (TgN, TgPsJ, TgO). W części tej wykorzystuje krytyczne opracowania tekstów targumicznych zawarte w: *Comprehensive Aramaic Lexicon Project* w Hebrew Union College – Jewish Institute of Religion w Cincinnati pod kierunkiem S.A. Kaufmanna; A. Díez Macho, *Neophyti 1. Targum Palestinense. Tomo IV. Números*, Madrid 1974; tenże, *Biblia Polyglota Martitensia, Series IV. Targum Palaestinense in Pentateuchum. Additur Targum Pseudojonatan ejusque hispanica versio. L 4. Numeri*, Madrid 1977; A. Sperber, *The Bible in Aramaic based on Old Manuscripts and printed Texts*, vol. I-III, Leiden, Boston 2004³. Poszczególne rozdziały w tej części są podzielone zgodnie z Księgą Liczb 22–24. Wersety tej narracji są prezentowane przez ukazanie ich tekstu masoreckiego, przekładów targumicznych w kolejności: TgN, TgPsJ, TgO oraz tłumaczenia tekstu hebrajskiego i aramejskich przekładów na język polski. W analizie porównawczej autorka uwzględnia także inne źródła, wśród których można wymienić: starożytne przekłady biblijne (Septuaginta, Wulgata i Peszita), targumy fragmentaryczne, dzieła Józefa Flawiusza, Filona z Aleksandrii i Pseudo-Filona oraz pisma rabiniczne. Autorka słusznie zakłada, że teksty targumiczne, choć zostały zredagowane późno, to jednak zawierają bardzo dawne tradycje sięgające schyłku judaizmu okresu Drugiej Świątyni. W trzeciej części pracy A. Kuśmirek, wykorzystując wcześniejsze wyniki badań, podaje charakterystykę poszczególnych przekładów aramejskich oraz wskazuje na różne kategorie zmian, które zostały w nich wprowadzone. Ze szczególną atencją omawia zmiany spowodowane motywami teologicznymi. W nawiązaniu do trzeciej i czwartej wyroczni Balaama zwraca ona uwagę na mesjańską interpretację tekstu biblijnego w tradycji targumicznej. Jako główne elementy hebrajskiego tekstu Lb 24,7.17, które skłaniały do interpretacji mesjańskiej, wymienia: metaforyczny język, dwuznaczne określenia, niesprecyzowane podmioty, kontekst militarny oraz nazwy własne. Na zakończenie tego rozdziału zostaje przedstawiona interpretacja postaci Balaama w przekładach targumicznych. Po zakończeniu, w którym autorka w sposób

Anna Kuśmirek, Balaam i jego wyrocznie (Lb 22–24) w tradycji targumicznej

zwięzły i klarowny podsumowuje wyniki badawcze swojej pracy, zamieszczony jest wykaz skrótów oraz bibliografia. Rzeczą bardzo użyteczną dla czytelnika jest umieszczenie na końcu książki indeksów: autorów, miejsc biblijnych, miejsc pozabiblijnych. Całość książki wieńczy podsumowanie (summary) w języku angielskim.

Książka Anny Kuśmirek zasługuje na duże uznanie. Autorka, stosując kilka metod egzegetycznych, łączy podejście synchroniczne i diachroniczne w celu wszechstronnej eksploracji tekstu masoreckiego (Lb 22–24) i jego targumicznych przekładów. Zwraca ona uwagę na proces translacji charakteryzujący się różnymi stopniami znaczeniowymi i różnymi poziomami interpretacyjnymi. Dzięki dokładnej analizie przekładów targumicznych wyodrębnia specyfikę stylistyczną poszczególnych *meturgemanim*, przedstawiając ich szczegółową charakterystykę. Na uznanie zasługuje użycie w pracy źródeł starożytnych, wśród których porusza się ona swobodnie, znając język hebrajski, aramejski, syryjski i grecki. Starannie dokonuje własnego przekładu tych tekstów źródłowych na język polski. Zmysł lingwistyczny pozwala jej wydobywać z badanych tekstów różne niuanse znaczeniowe i interpretacyjne. Lektura rozprawy pozwala dostrzegać całe bogactwo tekstu natchnionego i złożony proces jego translacji. Wyniki analiz zawartych w pracy stanowią ważny wkład do współczesnych studiów nad tradycją targumiczną, jej związkami z tekstem Biblii Hebrajskiej i wpływem na późniejsze teksty chrześcijańskie i rabiniczne. Formułowane w pracy konkluzje oparte są na bardzo dobrze przeprowadzanych analizach. Pomocne dla czytelnika są szczegółowe tabele i zestawienia statystyczne, które świadczą o dużej cierpliwości autorki i precyzji ekspozycji tekstu. Na uznanie zasługuje *status quaestionis* na temat historii interpretacji postaci Balaama i jego wyroczni. Bibliografia obejmuje najnowsze komentarze i opracowania do podjętego tematu. (Dla większej klarowności wskazany byłby w bibliografii podział na źródła biblijne, źródła pozabiblijne, literaturę podstawową i pomocniczą). Mimo starań, aby praca była na jak najwyższym poziomie autorka, nie ustrzegła się w tekście pewnych błędów i niedoskonałości. Na s. 13 pisze o aktualnym stanie badań naukowych, podając w przypisie 1. prace sprzed blisko 50 lat. Na s. 23 pisze o schyłku okresu Drugiej Świątyni, sytuując go w II w. po Chr., podczas gdy okres ten kończy się w 70 r. wraz ze zburzeniem przez Rzymian świątyni jerozolimskiej. Od s. 48 autorka omawia tradycje o Balaamie w Biblii Hebrajskiej, zachowując ich porządek kanoniczny, jednak we wcześniejszym wykazie tych tekstów na s. 46 porządek ten nie jest uwzględniony. Na s. 145 w tekście masoreckim w terminie hebrajskim „melek” powinno być końcowe „kaf” a nie „pe”. W analizie poszczególnych wersów z Biblii Hebrajskiej w całej książce autorka używa skrótów TM

i TH obok siebie (zob. np. s. 158, 175, 349 i inne). Choć w wykazie skrótów TH nie jest objaśniony, to możemy się domyślać, że chodzi o tekst hebrajski. Skrót ten *de facto* pokrywa się z TM i jego użycie w tekście jest zbędne, gdyż tylko wprowadza zamieszanie. W ekspozycji poszczególnych wersetów targum Onkelos jest umieszczony na trzeciej pozycji, zaś przy charakterystyce wersji targumicznych od. s. 400 jest on omawiany przed targumem Pseudo-Jonatana. Na s. 441 tekst z głównego korpusu zostaje przez nieuwagę powtórzony w przypisie 31. Mimo tych drobnych usterek książka Anny Kuśmirek zasługuje na uznanie i wysoką ocenę. Stanowi ona ważny wkład w rozwój badań nad wciąż mało znaną i niedocenianą w Polsce literaturą targumiczną.